

Válasz az opponensi véleményekre

Mondanivalóm kezdetén szeretném kifejezni hálás köszönetemet bírálóimnak, Ress Imrének, Szakály Sándornak és Székely Gábornak, amiért munkámat érdemi kritikának vetették alá és hogy valamennyien alapjában véve pozitívan ítélték meg, vagyis a nyilvános vitára alkalmasnak minősítették azt. A következőkben mindhárom bírálatra együtt kívánok válaszolni. Tisztelt opponenseim elismerő megállapításait örömmel nyugtázom, de ezekre nem fogok külön kitérni, és válaszomban inkább a kritikai megjegyzésekkel foglalkozom.

Székely Gábor opponensi véleményében alapvetően pozitív értékelések mellett tulajdonképpen egyetlen olyan részletet találtam, amelyhez részemről kommentár kívánczik. Ez Linder Béla és Konopiczky altábornagy 1918. november 1-jei telefonbeszélgetése. Tisztelt opponensem Konopiczky ragaszkodását a fegyverletételi parancs írásbeli megismétlésére időhúzásnak véli. Egy ilyen nagy horderejű intézkedés esetében azonban megítélésem szerint ez teljesen érthető és indokolt kívánság volt az altábornagy részéről, aki természetesen pontosan tisztában volt azzal, milyen következményei lettek volna a parancs azonnali végrehajtásának. Konopiczky egy általa ismeretlen személy telefonhívására, aki magát Magyarország hadügyminiszterének mondja és egy katonai szempontból gyakorlatilag értelmezhetetlen intézkedés kiadására utasítja őt, teljes joggal kérhette a parancs írásbeli megismétlését, hiszen a telefonbeszélgetésnek nem maradt volna nyoma, ő pedig nem bizonyíthatta volna, hogy parancsot hajtott végre. Utóbb maga Linder is elismerte, hogy a magyar csapatok azonnali fegyverletételének elrendelésével a célja a teljes haderő fegyverletételének kikényszerítése volt. A harc egyoldalú beszüntetésének katasztrofális következményeivel azonban képzett tisztként pontosan tisztában kellett lennie., ám ezeket úgy tűnik tudatosan figyelmen kívül hagyta.

Szakály Sándor opponensi értékelése Székely Gáboréhoz hasonlóan szinte kizárólag pozitív megállapításokat tartalmaz. Még a levéltári hivatkozások hiányát sem rója fel a disszertáció írójának, mivel abból nem a levéltári kutatómunka hiányára következtet, hanem – mint írja – „[a] látszólag „hiányzó” levéltári hivatkozások természetesen megtalálhatóak Pollmann Ferenc azon munkáiban, amelyeket a jelen kötet megírásakor felhasznált.”

Rátérve mármost tisztelt opponensem, Ress Imre jelentésére, külön köszönetet szeretnék neki mondani azért, mert oly sok, jól hasznosítható kritikai megjegyzéssel tisztelte meg munkámat, melyeket egy reménybeli újabb kiadás során készséggel fel is fogok használni. Bírálómnak teljesen igazat adok abban, hogy bizonyos kérdésköröket – mint például a szövetségi együttműködés, a katonai és a politikai vezetés viszonya, a román fejezetből hiányolt történelmi bevezető – nagyobb részletességgel kellett volna tárgyalni. Mentségemre szolgáljon viszont az a körülmény, hogy a kiadó a könyv megírásakor szigorú terjedelmi és határidőbeli korlátokat szabott, ezzel számos esetben kompromisszumos megoldásra kényszerítve a szerzőket. Egy újabb, bővített kiadásban a nem kellő részletességgel tárgyalt problémák kifejtésére készséggel vállalkozni fogok.

Ugyanakkor Ress Imre opponensi véleményének néhány megállapításához is kommentárt szeretnék fűzni. Ezek közül az első kérdéskör Ferenc Józsefnek a háború kirobbantásában játszott szerepével kapcsolatos. Bírálóm szerint én a könyvben a háborús döntés kialakulását két személy, Conrad vezérkari főnök és Tisza István magyar miniszterelnök személyes párviadalaként mutatom be, és „mellettük teljesen elsikkad” az uralkodó személyes szerepe, holott az ő háborús felelősségét Fritz Fellner osztrák történész már közel félévszázada kimutatta az ún. Honos-misszió története kapcsán. Ráadásul, folytatja bírálóm, mindez „elsősorban Manfred Rauchensteiner magisztrális monográfiájának első és újabb bővített

kiadása révén teljesen elfogadottá vált az osztrák történetírásban.” Nos. ami Tisza és Conrad párviadalát illeti, valószínűleg így is be lehetne mutatni a háborús döntés meghozatalának folyamatát, én azonban legjobb tudomásom szerint a disszertációban nem ezt a megoldást választottam. Ezért is adtam ennek az alfejezetnek azt a címet, hogy „Tisza – mindenki ellen”. Közismert, hogy a közös minisztertanácsban július első napjaiban mindenki a háborús megoldást támogatta, kivéve Tiszát. Én inkább azt szerettem volna bemutatni az olvasónak, hogyan változott meg a magyar kormányfő álláspontja a kritikus napokban. Mármost kérdéses, hogy a „mindenki”, akiknek az álláspontjával Tisza szemben állt, vajon az uralkodóra is értendő-e. Ress Imrének abban kétségtelenül igaza van, hogy Manfred Rauchensteiner a Monarchia első világháború alatti történetét bemutató művének második, alaposan kibővített kiadásában nem csupán Ferenc József háborús felelősségét állítja, hanem azt is, hogy az agg uralkodó kezdettől határozottan akarta a háborút, azaz őt – Tiszától eltérően – nem kellett meggyőzni. Ferenc József felelőssége a háborús döntés meghozataláért nyilvánvaló, hiszen Legfelsőbb Hadúrként és államfőként ő volt hivatott a végső döntés meghozatalára. A történész számára azonban van jelentősége annak, hogy az uralkodó kezdettől kezdeményező szerepet töltött-e be a sorsdöntő lépés előkészítésében, vagy – bár hajlott az erőszakos fellépésre – eleinte nem volt meggyőződve a háború vállalhatóságáról, ezért egy ideig habozott. Rauchensteiner az előbbi véleményt képviseli, ám csupán könyve második kiadásában. Jellemző, hogy egy teljes fejezetet szentel ennek a problémának, miként azt is jellemzőnek tartom, hogy terjedelmes könyve médiabeli bemutatásakor rendre ezt a fejezetet emelik ki a főcímekben imígyen. „Franz Josef wollte den Krieg!”, azaz Ferenc József akarta a háborút! Ennek ellenére én nem gondolom, hogy az osztrák történetírásban teljesen elfogadott volna ez az álláspont, amint azt tisztelt opponensem írja a bírálataiban. Ezzel kapcsolatban utalni szeretnék az akkori események egyik kulcsszereplőjének, Berchtold

külügyminiszternek osztrák életrajzírójára, Hugo Hantschra, aki 1964-ben publikált kétkötetes monográfiájában idézi a külügyminiszter naplójának következő, július 2-i bejegyzését, mely szerint „[a] császár, aki egy Szerbia elleni erőteljes fellépést ugyan elkerülhetetlennek tart, a katonai akcióra azonban még nem látja érettnek [a helyzetet], átmenetileg várakozó álláspont mellett nyilatkozott. Még mindent alaposan át kell gondolni, mielőtt határozott döntések születnének.” Ide lehet citálni továbbá a fiatal kortárs osztrák-magyar diplomatának, Emanuel Urbasnak a visszaemlékezéseit, aki szerint „július 4-én Berchtold még arról panaszkodott, a császár és az erős magyar miniszterelnök akaratával szemben ő nem tud háborút viselni.” De Conrad vezérkari főnök memoárjaiból is az olvasható ki, hogy Ferenc József július első napjaiban már hajlott ugyan a fegyveres megoldásra, ám döntését a német támogatástól tette függővé. Ezeket a hivatkozásokat azonban Rauchensteiner művében hiába keressük. Ő az uralkodó eredendően kezdeményező és határozottan háborúpárti álláspontjának alátámasztására Bilinski egykori közös pénzügyminiszter kijelentéseit használja, akinek szavait Heinrich Kanner osztrák újságíró háború alatti interjúiból ismerjük, melyeket Robert A. Kann 1971-ben publikált. Bilinski szerint Ferenc József már 1913 tavaszától határozottan elkötelezte magát a háború mellett, és számolt Oroszország részvételével is! Az egykori pénzügyminiszter állításainak ugyanakkor ellentmond az a dokumentum, amelyet 1974-ben Peter Broucek tett közzé és amelyben Alois Klepsch-Kloth von Roden vezérőrnagy visszaemlékezései szerint neki a császár 1915-ben azt mondta: „A Korona valamennyi mértékadó tanácsadója eleve ellenem volt, három teljes héten át keményen védekeztem minden olyan szigorítás ellen, ami háborúhoz vezethet. Hiába! Nem hagyták magukat meggyőzni és három heti hiábavaló erőfeszítés után engednem kellett.” Ezt a forrást Manfred Rauchensteiner ugyancsak nem említi. Ide kívánczik továbbá minderről az augsburgi történészprofesszor, Günther Kronenbitter véleménye is: : „Az 1993-as ábrázolástól eltérően most Rauchensteiner a

császárra eső részt a világháború kirobbantásában explicit módon főszerepként határozza meg. Alapjában véve aligha vonható kétségbe, hogy a császár kész volt megkockáztatni egy háborút – méghozzá adott esetben akár egy európai nagyhatalmak közötti háborút is. Az általa behívott diplomáciai, katonai és kormányzati tanácsadók megoldási stratégiaként a háborút ajánlották, az uralkodónak pedig alapvetően szabad keze volt a tekintetben, hogy más tanácsadókhoz forduljon. Rauchensteiner sem tudja azonban megmondani, mennyiben határozta meg a császár önmaga a követendő irányt.”

Ami mármost Tisza nevezetes, háborúval kapcsolatos álláspontjának megváltozását illeti, tisztelt opponensem, Ress Imre úgy véli, hogy „azt lényegében a külső, német tényezők széles skálán variálható befolyásának” tulajdonítom. Én a disszertáció ezen részében Tisza álláspontjának megváltozásával kapcsolatban azt a lehetséges motívumot kockáztattam meg, hogy mivel a magyar miniszterelnök július 8-i memorandumában konkrétan megnevezte, milyen kifogásai vannak a szituáció háborúra való alkalmasságát illetően, s mivel német részről ígérek fogalmazódtak meg Tisza kifogásainak „hatástalanítására”, ezzel a gróf elutasító álláspontjának fenntarthatósága alaposan meggyengülhetett. Amennyiben tisztelt opponensem ezt érti „német befolyás” alatt, úgy el kell fogadnom értékelését. Én azonban úgy gondolom, hogy mindez aligha minősíthető német részről kifejtett nyomásgyakorlásnak, hanem inkább törekvésnek arra, hogy a konkrét szituációt hozzáigazítsák egy már Tisza által is elfogadhatóhoz.

Végül még egy megjegyzés: tisztelt opponensem „a szerző által Buriánnak tulajdonított elhibázottan keményvonalas olasz tárgyalásvezetés”-ről ír. Szeretném jelezni, hogy ebben a kérdésben Diószegi István Burián-életrajzára valamint Holger Afflerbach Falkenhayn-

biográfiájára támaszkodtam, vagyis nem az enyém a „kétes dicsőség” az egykori külügyminiszter tárgyalási stratégiájának minősítését illetően.

Válaszom végén még egyszer szeretnék köszönetet mondani tisztelt opponenseimnek – és különösen Ress Imrének – értékes észrevételeikért és egész munkájukért, amelyet disszertációm bírálatával végeztek.

Budapest, 2018. június 14.

Pollmann Ferenc

HM HIM Hadtörténeti Intézet